

**Подсекция «БЕЛОРУССКОЕ И РУССКОЕ ЯЗЫКОЗНАНИЕ
И ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ»**

УДК 81'276.6'373:[630+674]

В. У. Русак, заг. кафедры, канд. філал. навук
(БДТУ, г. Мінск)

**ЛЕКСІКА ГРЭКА-ЛАЦІНСКАГА ПАХОДЖАННЯ
Ў СКЛАДЗЕ БЕЛАРУСКАЙ ЛЕСАГАСПАДАРЧАЙ
І ЛЕСАПРАМЫСЛОВАЙ ТЭРМІНАЛОГІІ**

Да прадуктыўных спосабаў тэрмінаўтварэння адносіцца ўласналексічны, які заключаецца ў папайненні нацыянальнай тэрмінасістэмы запазычанымі лексемамі.

Запазычаная лексіка – гэта пэўны пласт слоўнікавага складу беларускай мовы, які фарміраваўся на працягу ўсяго гістарычнага перыяду яе развіцця рознымі шляхамі пры ўзаемадзеянні з іншымі мовамі. Найбольшы пласт беларускай лесагаспадарчай і лесапрамысловай тэрміналогіі, утворанай уласналексічным спосабам, складаюць тэрміны грэчаскага і лацінскага паходжання. Як слушна адзначыла даследчыца Міксюк Р.В., «пастанова лясной гаспадаркі на навуковую аснову ў XIX–XX стст. патрабавала новых лексічных адзінак. Пры адсутнасці пэўнага тэрміна і немагчымасці яго стварэння сродкамі роднай мовы ўзнікла неабходнасць прамога, непасрэднага запазычання ў навуковым свеце заходнееўрапейскіх краін, дзе падобная тэрміналогія была ўжо створана, як правіла, на аснове грэчаскай або лацінскай мовы» [1, с. 85].

Некаторыя грэчаскія і лацінскія словы былі запазычаны вусным ці пісьмовым шляхам яшчэ ў старажытны перыяд у сувязі з прыняццем хрысціянства і непасрэднымі кантактамі з Візантыяй. А на працягу XIV–XVIII стст. грэка-лацінскія тэрміны пашырылі свае межы ў беларускай мове ў сувязі з перакладамі навуковай літаратуры.

Грэцызмы і лацінізмы сустракаюцца ў складзе самых разнастайных лексіка-семантычных груп лесатэхнічных тэрмінаў:

– у назвах раслін: *кедр* (ад лац. *cedrus*), *кіпарыс* (ад лац. *cuprèssus*), *платан* (ад лац. *platanus*), *туя* (ад лац. *thúja*), *акацыя* (ад лац. *acacia*), *айлянт* (ад лац. *ailanthus*), *барбарыс* (ад лац. *bérberis*), *глядыхія* (ад лац. *gleditschia*), *каштан* (ад лац. *castanea*);

– у назвах частак раслін: *флаэма* (ад грэч. *phloios*), *камедзь* (ад грэч. *kotmidion*), *камбій* (ад лац. *cambium*), *калюс* (ад лац. *callus*);

– у назвах раслінных згуртаванняў: *асацыяцыя* (ад лат. *associatio*), *папуляцыя* (от лат. *populus*), *сінузія* (ад грэч. *synusia*);

– у назвах рэчываў, матэрыялаў: *абсарбент*, *адсарбент* (ад

лац. *sorbens*), *базальт* (ад лат. *basaltes*), *бітум* (ад лац. *bitumen*), *керамзіт* (ад грэч. *keramos*), *гербіцыд* (ад лац. *herba + caedere*);

– у намінацыях абстрактных навуковых паняццяў: *анабіёз* (ад грэч. *anabiosis*), *адгезія* (ад лац. *adhaesio*), *адвекцыя* (ад лац. *advection*), *анізатрапія* (ад грэч. *anisos + tropos*), *біятон* (ад грэч. *bios + topos*), *біяцэноз* (ад грэч. *bios + koinos*), *банітэт* (ад лац. *bonitas*), *суццэсія* (ад лац. *successio*), *таксацыя* (ад лац. *taxatio*), *кагезія* (ад лац. *cohaesus*), *гуміфікацыя* (ад лац. *humus + facere*);

– у назвах прыбораў, прыстасаванняў: *мензула* (ад лац. *mensula*), *кампрэсар* (ад лац. *compressio*) і інш.

Кампаненты грэчаскага паходжання адыгрываюць істотную ролю ва ўтварэнні складаных лесатэхнічных тэрмінаў. Па назіраннях навукоўцаў, выкарыстанне грэчаскіх элементаў звязана з тэндэнцыяй да інтэрнацыяналізацыі ведаў, характэрнай для сучаснага перыяду развіцця навукі і тэхнікі ва ўмовах інфармацыйнага грамадства. «Грэка-лацінскія тэрмінааэлементы складаюць асаблівы нейтральны тэрміналагічны фонд; <...> не належачы цяпер ні да якой жывой мовы, яны тым самым у роўнай ступені належаць усім (прынамсі, усім мовам, якія ўваходзяць у Еўрапейскі лінгвакультурны арэал)» [1, с. 208]». Тэрмінаўтварэнне на базе класічных моў прызнаецца навукоўцамі самым натуральным, правэраным шляхам да інтэрнацыяналізацыі і да стварэння моўнага знака, максімальна набліжанага да «ідэальнага тэрміна» [2].

Як паказаў праведзены аналіз, у складаных лесагаспадарчых тэрмінах высокай прадуктыўнасцю характарызуюцца кампаненты грэчаскага паходжання, якія могуць выконваць функцыю і асноўнага кампанента (канцавога), і ўдакладняльнага (пачатковага); многія тэрміны-кампазіты ўяўляюць сабой спалучэнне двух грэчаскіх кампанентаў.

Да ліку найбольш прадуктыўных апорных (канцавых) кампанентаў адносяцца наступныя звязаныя (якія не ўжываюцца самастойна) кампаненты грэчаскага паходжання:

– метр (ад *meter* ‘вымяраць’; прадуктыўны пры ўтварэнні найменняў вымяральных прыбораў): *арэометр*, *акселерометр*, *анемометр*, *барометр*, *вісказіметр*, *ганіёметр*, *дуцціламетр*, *дынамаметр*, *каларыметр*, *планіметр*, *пірометр*, *ксілометр*, *паралаксаметр*, *спектрометр*, *стэрэометр*, *пантометр*, *стэрэапантометр*, *тахометр*, *тахеометр*, *тэнзометр*, *манометр*, *фатометр*;

– троп (ад *trophe* ‘харчаванне’; тэрміны з гэтым кампанентам маюць дачыненне да характарыстыкі жывых арганізмаў па асаблівасцях сінтэзу пажыўных рэчываў): *алігатроф*, *гетэратроф*,

сапратроф, фітатроф, геліятроф;

– фаг (ад phagos ‘пажыральнік’; выкарыстоўваецца ў тэрмінах, якія маюць дачыненне да характарыстыкі жывых арганізмаў па тыпе харчавання): *сапрафаг, аліафаг, дэтрытафаг, заафаг, монафаг;*

– топ (ад toros ‘месца’; выкарыстоўваецца ў тэрмінах, якія характарызуюць прастору пражывання жывых арганізмаў): *трофатоп, эдатоп, біятон, эдафатон, экатон, гігратон;*

– філ (ад philein ‘любіць’; выкарыстоўваецца ў тэрмінах, якія абазначаюць прыстасаванасць раслін да пэўных умоў пражывання, да спосабу апылення і да т. п.): *анемафіл, гідрафіл, геліяфіл, гіграфіл;*

– гамія (ад gamos ‘шлюб’; выкарыстоўваецца ў тэрмінах, якія абазначаюць спосабы апладнення): *зігагамія, плазмагамія, ізагамія, аагамія;*

– скоп (ад skopeo ‘гляджу’; прадуктыўны для ўтварэння назваў прыбораў або прыстасаванняў для назірання і ўстанаўлення параметраў абследаемых аб’ектаў): *рэласкоп, дэфектаскоп, стэрэаскоп.*

Да высокапрадуктыўных пачатковых звязаных кампанентаў адносяцца:

– аўта (ад autos ‘сам’; сінанімічны кампаненту сама): *аўтакарэляцыя, аўтагенез, аўтарэгуляцыя, аўтахтоны, аўтаэкалогія;*

– аэра (ад aer ‘паветра’; адпавядае паняццям ‘паветраны, авіяцыйны’): *аэравізуальны, аэракасмічны, аэраметад, аэрафотаняльня, аэрасяўба, аэратаксацыя, аэраметад;*

– бія (ад bios ‘жыццё’; мае значэнне ‘які адносіцца да арганічнага жыцця’): *біямаса, біясфера, біяцэноз, біярэдуцэнты;*

– геа (ад gē ‘Зямля’; мае значэнне ‘звязаны з зямлёй’): *геабатаніка, геацэноз, геабіент, геадэзія, геалогія;*

– гелія (ад helios ‘сонца’; мае значэнне ‘у адносінах да сонца’): *геліяфіл, геліяфіт, геліятроф, геліябіент;*

– гігра (ад hygros ‘вільготны’; уносіць значэнне ‘які адносіцца да вільгаці, вільготны’): *гіграскапічны, гіграбіент, гіграфоб, гіграфіт, гіграморф;*

– гідра (ад hydor ‘вада’; уносіць значэнне ‘які адносіцца да вады’): *гідраўліка, гідрасфера, гідралагічны, гідраманіпулятар, гідратэхніка, гідрограф;*

– заа (ад zoon ‘жывёла’; паказвае на адносіны да жывёльнага свету): *заатэхнічны, заалагічны, заацэноз, зааспора, заахарыя;*

– мікра (ад mikros ‘малы’; паказвае на малую велічыню чаго-небудзь): *мікраарганізм, мікраўзвышэнне, мікрафаўна, мікрафлора, мікраэлемент;*

– меза (ад mesos ‘сярэдні, прамежкавы’; уносіць значэнне

‘прамежкавае становішча’): *мезаклімат, мезасфера, мезатрофы, мезафаўна, мезафілы*;

– эка (ад *oikos* ‘дом, жыллё’; уносіць значэнне ‘які адносіцца да экалогіі’): *экасістэма, экатып, экаморфа*.

Некаторыя грэчаскія кампаненты могуць выконваць як апорную функцыю, так і ўдакладняльную:

– фіт (от *phyton* ‘растение’): *гіграфіт, гідрафіт, ксерафіт, мезафіт, сапрафіт, эпіфіт, геліяфіт – фітамаса, фітанцыды, фітапаталогія, фітацэноз, фітафтароз, фітаклімат, фітацэнатып*;

– ген (от *genos* ‘род, происхождение’): *патаген, мутаген – генатып, генафонд*.

У параўнанні з грэчаскай мовай, якая дала еўрапейскім мовам, у тым ліку і беларускай, вялікую колькасць элементаў, што выкарыстоўваюцца ў тэрмінаўтваральнай практыцы ў якасці кампанентаў складаных тэрмінаў, уклад лацінскай мовы ў гэтых адносінах больш сціплы. У аналізуемай тэрміналогіі сустракаюцца адзінкі з такімі лацінскімі звязанымі кампанентамі, як авія- (ад *avis* – птушка, адпавядае паняццю ‘авіяцыйны’: *авіядраўніна, авіяахова*); -фікацыя (ад *facere* – рабіць, абазначае ‘укараненне’: *лігніфікацыя, мадыфікацыя, пластыфікацыя, спецыфікацыя, эдыфікацыя, муміфікацыя, стратыфікацыя, гуміфікацыя*); -цыд (ад *caedo* – ‘забіваю’, адпавядае паняццю знішчэнне: *гербіцыды, пестыцыды, фітанцыды, фунгіцыды*).

Як паказала даследаванне, лексіка грэка-лацінскага паходжання значна папоўніла фонд навуковай лесатэхнічнай тэрміналогіі. Грэцызмы і лацінізмы сустракаюцца ў складзе многіх лексіка-семантычных груп лесагаспадарчых і лесапрамысловых тэрмінаў. Значную прадстаўленасць маюць грэка-лацінскія кампаненты ў структуры складаных тэрмінаў аналізуемай галіны.

ЛІТАРАТУРА

1. Міксюк Р.В. Лексічныя запазычанні пры фарміраванні лесагаспадарчай тэрміналогіі беларускай мовы // Вестник Белорусского государственного экономического университета. 1998. Т.4. С. 84–86.

2. Мышак Е.А. Греко-латинские префиксы в англоязычной терминологии биотехнологии // Studia Humanitatis: Международный электронный научный журнал. 2018. № 2. URL: <http://st-hum.ru> (дата обращения 31.01.2024).